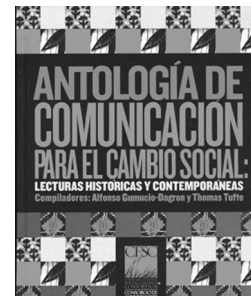

GUMUCIO-DAGRON, A.; TUFTE, T. (comp.). *Antología de comunicación para el cambio social: lecturas históricas y contemporáneas*. South Orange (Nova Jersey), La Paz (Bolívia): Consorcio de Comunicación para el Cambio Social/ Plural Editores, 2008. 1.413 p. ISBN: 978-0-9770357-3-1

PER ANA FERNÁNDEZ VISO

Investigadora de l'Institut de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona (InCom - UAB)

Cartografies conceptuals per a una comunicació emancipadora

En èpoques de crisi i d'incerteses com la que vivim, la reflexió entorn del potencial de generació de canvi dels processos participatius de comunicació social esdevé més actual, pertinent i necessària que mai. Encara més quan els plans d'estudis de les nostres facultats i escoles de comunicació tendeixen a reduir la comprensió de la comunicació a la mera producció i transmissió d'informació periodística o persuasiva, empobrint-ne el significat etimològic (del llatí *communicare*, "posar en comú", "compartir") i desatenent-ne la dimensió dialògica i "ritual" (Carey 1989).

Pensar l'articulació entre comunicació i canvi social ens exigeix anar més enllà dels mitjans i del missatge per posar atenció als fluxos, a les relacions i als processos de comunicació en què es creen, es recreen, es desafien i es transformen les relacions socials i de poder (Castells 2009). Aquest és el camí que ens convida a transitar la selecció, acurada i rigorosa, de més de 200 lectures, històriques i contemporànies, que conformen l'*Antología de comunicación para el cambio social* i que han compilat, amb la col·laboració d'experts dels cinc continents, l'especialista en comunicació i desenvolupament i antic director executiu de programes del Consorci de Comunicació per al Canvi Social, Alfonso Gumucio-Dagron, i el professor de la Roskilde Universitet (Dinamarca) i codirector del consorci de recerca en comunicació i canvi *glocal* Orecomm, Thomas Tufte.

Una primera versió d'aquesta obra es va publicar en anglès el 2006 i va ser presentada al Primer Congrés Mundial de Comunicació per al Desenvolupament, dut a terme a l'octubre del mateix any a Roma sota l'organització conjunta de la FAO, el Banc Mundial i la Iniciativa de la Comunicació (comunitat virtual que agrupa activistes, professionals i investigadors de la comunicació per al desenvolupament). L'edició en castellà, que ha sortit a la llum fa poc més d'un any i mig, afegeix cinc nous capítols a l'antologia i n'amplia substancialment l'extensió d'alguns dels passatges seleccionats per a la primera recopilació.

Al llarg de les seves més de 1.400 pàgines, el llibre rastreja i desgrana, en els textos de 150 acadèmics i experts d'arreu del món, les reflexions i els conceptes que han contribuït a l'emergència i maduració, en el marc dels estudis de la comunicació per al desenvolupament, del camp específic de la comunicació per al canvi social. La comunicació per al desenvolupament sorgeix i evoluciona a partir dels anys cinquanta vinculada a l'activitat creixent de la cooperació internacional al desenvolupament (Melkote 1991; Servaes 1999; Waisbord 2001; Beltrán 2005). Aquesta trajectòria se sintetitza i es contextualitza en un profitós capítol introductori, en què Gumucio-Dagron i Tufte defineixen la comunicació per al canvi social com "un proceso de diálogo público y privado a través del cual la propia gente define lo que es, lo que quiere y necesita, y cómo trabajará colectivamente para obtener aquello que contribuirá al mejoramiento de su vida" (p. 44).

Si bé els coordinadors de l'obra expliciten des de l'inici la seva preferència per aquesta perspectiva, l'elecció de lectures evita privilegiar un únic enfocament teòric, de manera que s'exposa el lector a un ampli ventall de mirades i d'arguments a partir dels quals podrà formar el seu propi criteri. Els textos s'adscriuen a àrees tan diverses com la sociologia, la ciència política, la recerca sobre mitjans, el desenvolupament rural, l'educació, la filosofia o l'antropologia. Comparteixen, no obstant això, la convicció de la naturalesa intrínsecament dialògica i participativa de les pràctiques, els fluxos i els processos comunicatius amb potencial per generar transformacions socials rellevants.

L'antologia es divideix en dues parts. La primera agrupa per ordre cronològic un centenar de lectures històriques que comença amb un text clàssic de Bertolt Brecht de 1932 sobre la ràdio com a aparell de comunicació i arriba fins a mitjan anys noranta. Ens presenta les arrels històriques i el pensament pioner de la proposta de comunicació per a un desenvolupament entès com a canvi social emancipador, un enfocament que subratlla la importància de la praxi de la comunicació participativa com a inspiració per a la teoria (Gumucio-Dagron 2001).

Aquest primer bloc de textos representa un esforç excepcional per recapitular, ressaltar i, en alguns casos, rescatar, la contribució significativa realitzada des de l'Amèrica Llatina, l'Àsia i, en menor mesura, l'Àfrica, ja no solament a l'edificació d'aquesta tradició de pensament, sinó també a la de l'estudi i la filosofia de la comunicació. En aquest sentit, el compendi fa un reconeixement merescut a l'obra de pensadors com Pasquali, Beltrán, Díaz Bordenave, Boal, Prieto Castillo, Reyes Mata, Beltrão, Quebral, Feliciano, Jamias, Cádiz, Valbuena, Dissanayake, Ugboajah, Mowlana, Ascroft o Jayaweera, entre molts altres autors no occidentals la producció intel·lectual dels quals tot just ha comptat amb projecció en els cercles acadèmics europeus i nord-americans. S'hi inclouen, també, destacades aportacions conceptuals d'acadèmics occidentals com ara Berlo, Schramm, Rogers, Mattelart, Schiller, Nordenstreng, Gerbner, Servaes o Richeri.

En una segona part, l'antologia aplega lectures contemporànies sobre qüestions que han marcat l'agenda de recerca i la pràctica en aquest camp des de mitjan la dècada dels noranta. En aquells anys, es va emprendre una revisió crítica generalitzada de la forma de concebre el desenvolupament i el canvi social per posar una atenció renovada als drets humans, la sostenibilitat, la participació, l'equitat entre gèneres, la bona governança i la justícia social. Els textos que conformen aquesta part de l'obra s'exposen seguint una ordenació temàtica al voltant de cinc eixos de discussió: "paradigmes de comunicació per al desenvolupament", "cultura popular, narrativa i identitat", "moviments socials i participació comunitària, poder, mitjans i esfera pública" i "societat de la informació i dret a la comunicació".

És en la selecció d'aquests temes, textos i autors on, potser, el lector pugui discordar puntualment amb els compiladors, ja que, atesa la necessitat de limitar la magnitud d'una obra ja de per si voluminosa, s'hi defugen i s'hi exclouen qüestions i enfocaments que, tanmateix, es perfilen també amb nitidesa en la reflexió teòrica i a la pràctica contemporànies de la comunicació per al canvi social. Així, s'obvien des de l'impacte dels usos socials de les noves tecnologies de la informació i de la comunicació en el desplaçament de les barreres a la participació ciutadana en diversos processos polítics, culturals i econòmics, fins a la possibilitat de treballar pel canvi en l'àmbit dels mitjans de comunicació de masses (periodisme cívic, *advocacy* mediàtic, mobilització social a favor de noves lleis del sector audiovisual, observatoris de mitjans, etc.). Un altre oblit, per exemple, és l'absència d'una perspectiva metodològica interdisciplinària com ara l'anàlisi crítica del discurs (ACD), que ha mostrat la naturalesa discursiva de gran part dels canvis socials i culturals contemporanis (Fairclough 1992; Fairclough, Cortese i Ardizzone 2007).

Finalment, pot sorprendre l'escassa referència que es fa al desafiament metodològic que plantegen la recerca empírica dels processos de comunicació participativa orientats a la consecució de transformacions socials i la interpretació consegüent dels seus resultats —tangibles i intangibles. Aquesta és una de

les qüestions vitals per avançar en la fonamentació d'aquesta perspectiva teòrica, augmentar-ne la visibilitat i enfortir-ne la legitimitat, sobretot, en el terreny de la formulació d'estratègies i polítiques per al desenvolupament i el canvi social.

Els estudis sobre l'articulació entre comunicació, canvi social i desenvolupament van transcendir fa més de tres dècades, de la mà del debat sobre el NOMIC, l'àmbit d'interès dels països qualificats "en desenvolupament". Avui es revelen estratègics per afrontar la construcció col·lectiva del futur de les nostres societats complexes i dinàmiques. Per tant, aquesta compilació, la més exhaustiva duta a terme fins ara sobre la qüestió esmentada, està cridada a convertir-se en una obra de referència i de consulta obligatòria per a tots aquells investigadors i activistes de la comunicació com a factor, escenari i procés de canvi.

Referències

- BELTRÁN, L. R. *La comunicación para el desarrollo en Latinoamérica: un recuento de medio siglo*. Document presentat al III Congreso Panamericano de la Comunicación, Panel 3: "Problemática de la comunicación para el desarrollo en el contexto de la sociedad de la información. Buenos Aires, 2005. 54 p.
- CAREY, J. W. *Communication as Culture. Essays on Media and Society*. Boston: Unwin Hyman, 1989. 242 p.
- CASTELLS, M. *Comunicación y poder*. Madrid: Alianza, 2009. 679 p.
- GUMUCIO-DAGRÓN, A. *Haciendo olas: historias de comunicación participativa para el cambio social*. Nova York: Rockefeller Foundation, 2001. 356 p.
- FAIRCLOUGH, N. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992. 259 p.
- FAIRCLOUGH, N.; CORTESE, G.; ARDIZZONE, P. (ed.) *Discourse and Contemporary Social Change*. Berna [etc.]: Peter Lang, 2007. 555 p.
- MELKOTE, S. *Communication for Development in the Third World: Theory and Practice*. Nova Delhi [etc.]: Sage, 1991. 292 p.
- SERVAES, J. *Communication for Development: One World, Multiple Cultures*. Cresskill (Nova Jersey): Hampton Press, 1999. 323 p.
- WAISBORD, S. *Family Tree of Theories, Methodologies and Strategies in Development Communication*. Informe preparat per a la Rockefeller Foundation, 2001. 43 p.